

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.14'06 –92.09(045)

Наталія Басенко

ТЕМАТИКА ЖУРНАЛУ «ВЧЕНИЙ ГЕРМЕС» ТА ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ГРЕЦІЇ

Перший грецький журнал «Вчений Гермес» видавався в Відні на протязі 1811 – 1821 рр. Не дивлячись на те, що грецькі вчені визначають велику роль журналу у відродженні грецької нації напередодні визвольної боротьби 1821 – 1827 рр., він досі ще не став об'єктом наукового дослідження. Так, поодиначними є дослідження грецьких науковців Е. Кумаріану, яка розглядала історію створення цього періодичного видання («Дореволюційна преса»), та М. Меракліса, який склав бібліографічний опис публікацій педагогічного спрямування на сторінках журналу («Статті педагогічного спрямування у «Вченому Гермесі»). Актуальність даного дослідження мотивується повною відсутністю наукових досліджень зазначеного журналу в Україні.

Мета статті – проаналізувати матеріали журналу з точки зору їх тематичного змісту, розглянути як пов'язана тематика журналу з ідеєю національно-культурного відродження.

Досягнення мети передбачає розв'язання низки завдань: визначити та проаналізувати основні тематичні групи матеріалів; розглянути матеріали у зв'язку з їх просвітницьким спрямуванням; розкрити як подається через матеріали журналу ідея національно-культурного відродження.

Журнал «Вчений Гермес» являв собою досить розповсюджений в епоху Просвітництва тип «енциклопедичного» журналу, що пропонував читачеві різноманітні за тематикою матеріали. В історію він увійшов як перший новогрецький філологічний журнал [1, с. 29], на сторінках якого розглядалися актуальні питання освіти та просвіти, і який займався не тільки пропагуванням «грецької античної спадщини», але й сприяв поширенню серед греків національно-патріотичних ідей.

Натхненником ідеї створення філологічного журналу був грецький письменник та активний громадський діяч Адамантиос Кораіс. Провідна фігура грецького Просвітництва, був першим визначним грецьким вченим, що мав загальноєвропейське визнання. З 1788 року до самої смерті у 1833 році мешкає і працює в Парижі, де випускає політичні буклети, переклади та аналізи творів давньогрецьких авторів, таких як Ісократ, Плутарх, Ксенофонт, Платон, Гомер, Езоп та ін. Так, ще у 1808 році він зазначав необхідність в отриманні греками «видання політично-філологічного, написаного загальноновживаною мовою [2, с. 117]», а після його виходу активно співробітнічає з ним.

Першим редактором журналу був Антімос Газіс (1758 – 1828 рр.). Людина високоосвічена, один із найвизначніших представників грецького

Просвітництва, знавець багатьох іноземних мов, випускник факультету фізико-математичних наук Віденського університету, майже все своє життя присвятив освіті грецької нації. Перекладач та редактор релігійних, філософських та географічних творів, автор великої кількості власних робіт та досліджень, серед яких особливе місце займають «Географічні карти» та «Грецький Лексикон», 1 січня 1811 року видає перший номер журналу, що отримав назву «Вчений Гермес або Філологічні повідомлення». Вельми цікавою постає інформаційна записка видавця щодо змісту та розповсюдження журналу: «Це філологічне видання, що виходить за підтримки новоскладеної Філологічної спілки Грецького ліцею в Бухаресті, має на меті подавати філологічні повідомлення, що стосуються наук та освіти... Повідомлення будуть стосуватися нових друкованих книжок грецькою та іншими іноземними мовами, і будуть мати відношення до грецької філології, будь-яких відкриттів у мистецтві та науках, археології, історії, географії, хронології, економіці, та інших корисних внесків до прогресу освіти [3, с. 3 – 4]». А. Газіс називає своє видання «філологічним», а щоб визначити та проаналізувати тематичний зміст журналу, треба детальніше розглянути, як трактувався термін «філологія» і яке значення надавалось філологічній тематиці на сторінках журналу.

Так, у першій теоретичній статті, опублікованій у листопаді 1811 р., визначаються основні категорії філології як науки. Автор статті не вказується, а надрукований матеріал подається від імені редакції. Спочатку викладено достатньо різнопланову трактовку слова «філологія»: «Слово *Філологія* складається з *Φίλος* та *Λόγος*, щодо останнього, то воно походить від багатозначного дієслова *Λέγω* і означає, по-перше, синтетичну та аналітичну енергію людського духу, а значить прирівнюється до *Νους* (розум). По-друге, породження та об'єкти розуму, тобто Науки у їх теоретичному вимірі. По-третє, те породження розуму, яке є й органом його виразу, а значить *Διάλεκτος* (діалект, мова), що визначає й здібність мислити. З трьох наведених визначень слова *Λόγος*, два останніх визначають ідею Філології [4, с. 346]». У статті стверджується, що не зважаючи на те, що філологія є теоретичною наукою вивчення давнього світу, вона набуває практичного значення у вивченні питання про значення античності в освіті «сучасних освічених націй». Далі читаємо: «Філологія, описово, означає а) загальну або ж естетичну та філософську освіту людини..., б) опрацювання мови в усному та письмовому її вираженні, що засновується на естетичній та науковій освіті людини, а філолог – це той, хто за допомогою слова може живо і чисто передати все те, що відчуває та розуміє, г) знання всього того, що можна віднести до загальних надбань античності... [4, с. 349]». Автор статті визначає, що справжня античність знаходиться поруч з сучасними філологами, які зуміли почерпнути з неї як знання, так і досвід. Таке трактування «філології-науки» збігається з розумінням філології німецьким ученим Фрідріхом Астом (Friedrich Ast), який у своїх наукових працях робив спробу по-новому відкрити дух античності, в якому її зовнішні форми впливали б на внутрішню єдність буття. Аналізуючи

філологію як науку, спрямовану на вивчення об'єктів античності, її освіти, мистецтв та наук, словесності та мови, визначаються чотири головні складові її теоретичного вивчення: 1. «Політична Історія Еллінів, об'єднана з Географією [4, с. 347]», 2. Археологія, бо «щоб мати повноцінну ідею духу нації, треба розглянути ... картину загальносуспільного, політичного та приватного життя Еллінів [4, с. 347]», 3. «Поетична сфера античності, а саме Міфологія, Живопис, Скульптура, Архітектура та Поезія [4, с. 347]». Останньою, але найважливішою складовою філології визначається теоретичне та практичне вивчення «наукової і філософської сфер Античності [4, с. 347]». Автор статті робить спробу більш широкого розуміння філологічної науки, історичного та елліністичного за спрямуванням, перейнятого пошуками «духу античності». Саме таким розумінням філології пояснюється наявність на сторінках журналу в розділі «Філологія» матеріалів з історії, географії, міфології, літератури Давньої Греції. Наведемо назви деяких з них: «Аналіз кращих трагедій античних авторів», «Видання міфів Езопа в Парижі», «Відомості про італійські, французькі та німецькі переклади Гомера», «Поетика. Оди Піндара», «Риторика як жанр античності», «Історія Греків», «Філософія Греків», «Поетика Греків», «Судження про Гомера давніх та сучасних вчених мужів» та ін.

У номері за 1 листопада 1811 р. друкується стаття «Вища філологія. Вільні мистецтва і науки античності». У ній досліджуються питання взаємозв'язку Поетики та Філософії, а також впливу на них як міфології греків, так і християнської релігії [5, с. 370]. У наступному номері в статті «Поетика Греків» розглядаються перші «породження поетичного духу Еллінів - космогонічна, теогонічна та гімнічна поезія [6, с. 380] ». Ідеї та теоретичні засади цих двох статей перегукуються з ідеями філолога, професора Геттінгенського університету, Христіана Готліба Гейне, який відстоював ідею про необхідність доповнення сфери класичної філології вивченням міфів та історії класичного мистецтва.

За влучним висловлюванням грецької дослідниці Єкатерини Кумаріану метою всіх періодичних видань початку ХІХ ст. була «освіта та відродження [7, с. 78]», а тому першочергового значення журнал надавав матеріалам освітнього та педагогічного характеру. У першому номері «Вченого Гермеса» містяться статті про Мітрополіта Ігнатія та його зусилля з ремонту та експлуатації грецького ліцею у Бухаресті, інформація про грецькі школи в Константинополі, в Кідоніях, на Хіосі й Смірні, археологічні дослідження про стародавніх мешканців Греції (афінян, аркадійців і т.д.). Останнє дослідження продовжується у наступному номері, з якого читач отримує інформацію про видавничу діяльність

А. Кораіса. У подальших випусках зустрічаються статті, наукові розвідки та переклади, все те, що стосувалося духовного життя греків. Антімос Газіс на протязі всієї своєї редакторської роботи стикається з проблемами економічного характеру. Але завдяки матеріальній та здебільшого моральній підтримці багатьох грецьких вчених того часу, які з різних куточків

Європи регулярно направляли в редакцію журналу свої публікації, йому вдавалося здійснювати видання журналу. Завдяки його особистим стосункам «з вченими іноземцями, такими як француз еллініст Villoison, географ еллініст Barbie du Bosage, австрійські вчені та критики грецької літератури В. J. Корітар та F. K. Alter, німець Thiersch [1, с. 94]», в журналі друкуються новітні європейські філологічні та філософські дослідження. А. Газіс окрім видавничої діяльності «був причетний і до політичного руху греків діаспори [1, с. 94]» і тому знаходився під постійним наглядом з боку австрійської поліції, про що свідчить і звіт агента: «А. Газіс запросив дозволу у відділі цензури на випуск журналу грецькою мовою в під назвою «Вчений Гермес». Журнал прагне літературно просвітити грецьку націю за межами її історичної території, тим не менш виступає і як координаційний центр для діаспори греків, які мріють про відродження Греції [8, с. 24]». Внаслідок цього А. Газіс з 1814 року відходить від редагування журналу, спрямовує свою діяльність на розширення мережі навчальних закладів і підвищення рівня освіти, від'їздить до Одеси, де стає членом «Філікі Етерія», засновує школу в грецькому містечку Міліес, але продовжує листуватися з новими редакторами та друкуються на сторінках журналу.

Місце редактора з 1814 по 1819 рр. посідав Теоклітос Фармакідіс, а з 1816р. і до закриття журналу його співредактором був Константинос Коккінакіс. Вони продовжують традиції журналу, друкують матеріали філологічного, історичного, педагогічного та мовознавчого спрямування. В цей період в журналі з'являються чітко визначені рубрики, такі як «Філологія», «Давньогрецька писемність», «Античність», «Археологія», «Історія», «Географія та Етнографія» та ін. Хоча ці рубрики не є постійними в кожному номері журналу, зате простежується більша послідовність та мотивованість розташування матеріалу.

Нові редактори, як і А. Газіс, надають особливої уваги саме філологічним матеріалам. На сторінках журналу цього часу ми зустрічаємо імена видатних учених-класиків та неогуманістів: Фрідріха Аста, Августа Бека, Фрідріха Шлейермахера, Йогана Гердера та ін., які пов'язували академічну філологію з культурними течіями свого часу, і для яких грецька культура характеризувалася «дійсною наявністю класичного ідеалу [9, с. 6]». Друкуються розробки німецького філолога Ф. А. Вольфа, який стверджував, що філологія – це наука, «яка вивчає античність в усіх її аспектах». Щодо поглядів Ф. А. Вольфа, то вони простежуються майже в усіх опублікованих у «Вченому Гермесі» філологічних дослідженнях. Послідовником вольфівських ідей стає його учень та слухач «Філологічного семінару», майбутній ректор Афінського університету, Константинос Асопіос, автор багатьох матеріалів журналу. Значна кількість досліджень Вольфа подається в перекладі грецькою мовою. Приклад тому, опублікована у № 4 за 1820 рік його стаття «Щодо прологу Данаї, драми Еврипіда, то він фальсифікований» [10, с. 93], передрукована з німецького філологічного журналу «Litterarische Analecten».

Також у № 6 за 1817 р. міститься дослідження чотирьох епіграм, які не увійшли до його «Антології» [11, с. 102], передруковані з того ж філологічного журналу.

Російський дослідник Г. Л. Арш, говорячи про деякі аспекти формування національної самосвідомості греків напередодні революції 1821 року, в першу чергу зосереджує увагу на розповсюдженні в грецькому суспільстві культу Давньої Греції [12, с. 307]. Національно- та культурноформувальна функція журналу, реалізувалася текстовим корпусом матеріалів, в якому пропагувався культ Давньої Греції. Саме така тематика дозволяла видавцям заявити про генетичний зв'язок сучасних греків з давніми, про їх права на давньогрецьку спадщину, та привернути увагу освічених кіл до «грецького питання», тобто тодішнього стану греків, цілої нації «без Батьківщини». Зацікавленість європейських наукових кіл, та здебільшого німецьких учених-філологів, питаннями давньогрецької літератури, історії та філософії, стала тією платформою, на яку спиралися у своїх національних, або краще патріотичних, поглядах як видавці журналу «Вчений Гермес», так і всі діячі новогрецького просвітництва, діяльність яких була пов'язана з формуванням національної свідомості греків поч. XIX ст. Саме тому велику частину друкованих матеріалів складали відомості про античних авторів: Аристотеля, Платона, Аполлонія Родоського, Павсанія, Страбона, Гіппократа, Гесіода та ін. Подавався аналіз їх творів та оцінювався внесок у розвиток сучасних наук. Докладного аналізу набували на сторінках журналу такі твори, як «Прикутий Прометей» Есхіла, «Едип-тиран» Софокла, «Іліада» Гомера, «Паралельні життя» Платона та ін. Звідси робимо висновок, що такого плану філологічні матеріали пропагували культ героїв-предків, який виразно трансформувалася в культ заслуг попередніх поколінь. Це в свою чергу мало виховувати в нового покоління почуттям обов'язку перед своїми великими предками. Це нове покоління повинно було відплатити свій борг за одержану спадщину. Культ героїв-предків апелював до певних моральних чеснот через культ рідної мови та повернення до історичних начал, тобто через спадщину «вільних Давніх Еллінів» до набуття незалежності «новими Греками». Національна ідея, ідея національного та культурного відродження нації проступає спочатку на сторінках журналу як поняття чуттєве, збігаючись з поняттям патріотизму, почуттям любові до батьківщини і любові до свого народу. Ментальним інструментарієм виразу такого почуття була мова, історія, міфи, мистецтво, мораль. Журнал пропагує давньогрецьку культурну спадщину, намагаючись залучити нових еллінів до слави і волелюбних традицій їх знаменитих предків.

Пропагуючи величезну античну спадщину, журнал виконував консолідуючу функцію, тобто послідовно на протязі 10-річного існування створював загальну національну парадигму, яка була прийнята грецькою спільнотою як питомо своя, вкорінена у попередню історичну пам'ять. Таким чином, журнал «Учений Гермес», друкуючи філологічні дослідження вищезазначеної тематики, переконливо доводив, що грецький народ пройшов

довгий, складний і самотній історичний шлях, є прямим нащадком як давньогрецької цивілізації, так і її наукової думки, це народ, який сконцентрував величезну культурну енергію. Саме ця енергія стимулювала розвиток культур інших народів. Окрім цього, журнал доводив також думку про те, що грецький народ виборів право на рідну мову, національну культуру, власну державність.

Не дивлячись на те, що журнал мав економічні проблеми, а його видавці часто скаржилися на нестачу передплатників, систематичне дослідження матеріалів журналу свідчить про те, що він поширювався у більш ніж 40 містах: на території Османської імперії та Дунайських князівств, у Західній Європі, і навіть у Бостоні та Філадельфії США. Що стосується Російської імперії, відомо що журнал пересилався до всіх шкіл грецької діаспори на її теренах, а серед передплатників позначаються мешканці Одеси, Ніжини, Москви, Санкт-Петербургу, Херсону, Сімферополя, Полтави, Миколаєва, Феодосії, Києва, Таганрогу.

Проаналізувавши тематику «Вченого Гермеса», доходимо висновку, що більшість друкованих матеріалів, як теоретичного, так і практичного спрямування, характеризувалася як філологічна та стосувалася вивчення античної спадщини; видавці журналу в статтях філологічної тематики пропагували культ «Давньої Греції» і надавали філологічному матеріалу вирішальну роль у пробудженні грецької національної самосвідомості та культурному відродженні нації.

Отже, нами було окреслено лише окремі аспекти тематичного змісту журналу, розглянуто трактування поняття «філологія» та його вплив на тематичний зміст матеріалів, їх роль у національно-культурному відродженні Греції, поза межами статті залишилися значна кількість питань, які, безперечно, вимагають подальшого наукового опрацювання.

Література

1. Καρυκόπουλος Π. 200 χρόνια Ελληνικού Τύπου: 1784 – 1984 / Π. Καρυκόπουλος. – Αθήνα : Γρηγόρης, 1984. – 212 σ.
2. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-200. Τ. 2. – Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα, 2003. – 400 σ.
3. Ερμής ο Λόγιος. – 1811. – 1 Ιανουαρίου. – Σελ. 1 – 16.
4. Ερμής ο Λόγιος. – 1811. – 20 Οκτωβρίου. – Σελ. 345 – 360.
5. Ερμής ο Λόγιος. – 1811. – 1 Νοεμβρίου. – Σελ. 361 – 376.
6. Ερμής ο Λόγιος. – 1811. – 15 Νοεμβρίου. – Σελ. 377 – 392.
7. Κουμαριανού Α. Ο Ελληνικός Προεπαναστατικός Τύπος, Βιέννη – Παρίσι (1784-1821)/ Α. Κουμαριανού. – Αθήνα: Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμού, 1995. – 315 σ.
8. Λάιος Γ. Ο Ελληνικός Τύπος της Βιέννης από του 1784 μέχρι του 1821/ Γ. Λάιος. – Αθήνα, 1961. – 167 σ.

9. Аверинцев С. Образ античности в западноевропейской культуре XX в. Некоторые замечания / С. Аверинцев // Новое в современной классической филологии, Москва : Наука, 1979. – С. 5–40.

10. Ерμής ο Λόγιος . – 1820. – № 4. – 15 Φεβρουαρίου. – Σελ. 93 – 124.

11. Ерμής ο Λόγιος . – 1817. – № 6. – 15 Μαρτίου. – Σελ. 97 – 128.

12. Арш Г. Л. Новогреческое Просвещение и Россия / Г. Л. Арш // Балканские исследования. Вопросы социальной, политической и культурной истории Юго-Восточной Европы. – Москва: Наука, 1984. – С. 304–313.

ТЕМАТИКА ЖУРНАЛУ «ВЧЕНИЙ ГЕРМЕС» ТА ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ГРЕЦІЇ

Басенко Наталія Олександрівна

У статті розглянуто питання тематичного змісту журналу «Вчений Гермес». Особливу увагу приділено внеску філологічних матеріалів журналу в національне та культурне відродження грецької нації на початку XIX ст.

Ключові слова: журнал, давньогрецька спадщина, національне та культурне відродження

ТЕМАТИКА ЖУРНАЛА «УЧЕНЫЙ ГЕРМЕС» И ИДЕЯ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ ГРЕЦИИ

Басенко Наталья Александровна

В статье рассмотрены вопросы тематического содержания журнала «Ученый Гермес». Особое внимание уделено вкладу филологических материалов журнала в национальное и культурное возрождение греческой нации в начале XIX в.

Ключевые слова: журнал, древнегреческое наследие, национальное и культурное возрождение

THEMATOLOGY OF THE MAGAZINE «SCIENTIFIC HERMES» AND THE IDEA OF NATIONAL AND CULTURAL REVIVAL OF GREECE

Basenko Nataliya Oleksandrivna

The article deals with the thematic content of the magazine «Scientific Hermes». Particular attention is paid to the contribution of magazine's philology articles to the national and cultural revival of the Greek nation in the early XIX century.

Keywords: magazine, Ancient Greek heritage, national and cultural revival.